

“PEDAGOGIK TASVIRLAR ISHLASHNING AMALIY AHAMIYATI”

Sharabayev Ulug`bek Muxamedovich

Qo`qon Davlat pedagogika instituti
Tasviriy san`at va muhandislik grafikasi kafedrasida o`qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5730096>

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: -10 Noyabr 2021
Ma`qullandi: 15- Noyabr 2021
Chop etildi: 20 - Noyabr 2021

KALIT SO`ZLAR

pedagogik tasvir,
pedagogik rasm, chiziqli
tasvir, shtrix, tusli tasvir,
multipikatsiya.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada pedagogik tasvirlar va rasm ishlashning amaliy ahamiyati, chiziqli tasvir, shtrixlar, tusli tasvirlar va multiplikatsiya haqida keng ma`lumotlar keltirilgan. Shu bilan birga yuqoridagilarni bo`lajak o`qituvchilarning amaliy darslarda qo`llashi ham ko`zda tutilgan

Ko`rgazmali ta`lim didaktik prinsiplarning asosiyaridan biridir. Grafikli ko`rgazmali qurollar, asosan, matematika, adabiyot, tabiatshunoslik, tasviriy san`at darslarida ko`proq foydalaniladi. Bu esa badiiy asarlar reproduksiyalari, fotorasmlar, diafilmlar, diapozitivlar, kitob illyustratsiyalari kabilardir. Shu bilan birgalikda shuni aytish lozimki, o`qituvchi o`z tajribasida sinf taxtasida rasm ishlash yo`llaridan juda ham kam foydalanadi. Aftidan yo o`qituvchilarda bo`r bilan sinf taxtasida rasm ishlash ko`nikmalari yo`q yoki ular pedagogik rasmga yetarli e`tibor qaratmaydilar.

Pedagogik tasvir - bu o`qituvchining sinf taxtasiga, maxsus planshetlarga va o`quvchi

rasm daftarining burchak chetiga tasvirlangan rasmlardir.

Ayrim holda grafik ko`rgazmali qurollar pedagogik rasmlarning o`rnini bosolmaydi. Bularni tushunadigan tajribali o`qituvchilar og`zaki tushuntirish vaqtida namoyish etilgan ko`rgazmali qurollar kerakli bo`lgan tasavvur ko`rinishlarini hosil qilmagandan so`ng pedagogik rasmlardan keng foydalanishadi. Pedagogik tasvirlar tayyor jadvallar, rasmlardan o`zining bir qator afzalliklari bilan farq qiladi. Bu afzallik shundan iboratki, o`qituvchi o`z hikoyasini tasvir orqali ko`rsatishda, o`quvchilarning ko`z o`ngida tasvirni paydo bo`lishi, uning to`ldirilishi va tugallanish ko`rinishlarini dinamik jarayoni(holati)ni yaqqol ko`rsatish imkoniga ega bo`ladi.

Tasvir mustaqil ravishda yoki illyustratsiyalarni to'ldiruvchi bo'lib, ularning bo'lak qismlarini izohlab borishi mumkin. Oddiy, aniq tasvirlar u yoki bu voqeani, narsalarni obrazli, ko'rgazmali qilib ko'rsatadi. Lekin ularni biron-bir maxsus hozirliksiz bajarish mumkin emas. Noto'g'ri, pala-partish rasmlar, narsalar to'g'risida yanglish tasavvurlar beradi va estetik didni shakllanish jarayoniga salbiy ta'sir etadi. Va aksincha, mazmunli va chiroyli bo'r bilan bajarilgan tasvirlar narsalar to'g'risida haqqoniy va aniq tasavvurlar hosil qilishga yordam beradi. Savodli pedagogik rasm grafikali fikriashni, kuzatuvchanlikni o'stiradi. Pedagogik rasmni chizishga qiziqishi fanning o'ziga bo'lgan qiziqishini uyg'otadi.

Odatda, og'zaki tushuntirish jarayonida tasvirlar bajarilib borilsa, o'quvchilarning diqqat-e'tiborini tortishi mumkin. O'quvchilarni bir vaqtda eshitish va ko'rish qobiliyatlari orqali olayotgan taassurotlari, o'zgacha yangi materialni chuqur va mustahkam o'zlashtirishida aniq tasavvurlar bo'lishida yordam beradi.

Pedagogik rasmlarni tasvirlashda eng muhimi aniq, sxemali tarzda, narsalarni o'ziga xos xarakterli shaklini, o'lchamlarini, hajmini, ayrim paytda iloji boricha ranglarini ham to'g'ri tasvirlashdir. Ularni har bir shtrixi va chiziqlari ma'noli ishni bajaradi.

Ko'rgazmali qurollar bilan bir qatorda pedagogik rasmlarni ham tarbiyaviy imkoniyatlari juda kattadir. Pedagogik rasmlarning xususiyatlari quyidagilarda o'z aksini topadi:

1. Pedagogik rasmlar o'quvchilarni rasm chizishga boigan qiziqishlarini o'stiradi.

2. Darsga faol ishtirok etishga yordam beradi.

3. O'quvchilar tomonidan yo'l qo'yilgan xatolarni o'z vaqtida tuzatishga (yordam beradi) yo'naltiradi.

4. Rasmni qanday qilib chizishga yo'nalish beradi.

5. Tasvirlash bosqichlarini namoyish qilib ko'rsatadi.

Pedagogik tasvirlarning turlari bir nechta. Darsni hikoya qilish va tushuntirishning mazmuni va maqsadlariga ko'ra quyidagi u yoki bu pedagogik tasvirlash turlari qo'llaniladi:

a) chiziqli tasvirlash;

b) shtrixli tasvirlash;

d) tonallik (tusli) tasvirlash.

Chiziqli tasvir - eng oddiy va keng tarqalgan turi. Bu yerda narsalar yaxlit tutash chiziqlar yordamida yorug'lik manbalarisiz va shakl hajmisiz tasvirlanadi. Chiziqli tasvir o'z navbatida tekisli (yassilik) va perspektivali bo'lishi mumkin. Tekisli rasmda narsani faqat uzunligi va eni beriladi. Masalan, barg shaklining rasmi, tog'lar va h.k. Perspektivali chiziqli tasvirda narsalar uchta o'lchamdan iboratligini ko'rsatadi - bo'yi, eni va balandligi.

Bunday rasmlarni bajarish mashaqqatli, negaki, perspektiva yordamida tasvirlashning asosiy qonunlarini bilish kerak va sinf taxtasida bo'r bilan ishlash tajribasiga ega bo'lishi kerak. Perspektivada tasvirlangan rasmda narsalar to'g'risida to'liq tasavvur beradi.

Shtrixli tasvir — qisqa chiziq shtrixlarning kombinatsiyasini o'z ichiga oladi, odatda, ular chizilgan narsalarni soya tomonlarida

joylashadi. Narsalarning hajmini ko'rsatishda tasvirdagi shtrixlar buyum shakllarining yo'nalishlari yumaloq va tekislik bo'yicha yuritiladi. Narsaning hajmi ko'rsatilmaguncha shtrixlar bir necha marotaba yurgiziladi. Chiziqli tasvirlashga qaraganda shtrixli tasvir murakkabroq, shu sababli ham undan foydalanishdan oldin muvofiq (tegishli) mashqlar talab qiladi. Narsani faqatgina siluet yoki konturini emas, balki uning hajmini ham ko'rsatish kerak boigan holda shtrixli tasvirlashdan foydalaniladi.

Tonallik (tusli) tasvir - bajarilishi yanada murakkabroq. Bunday usuldan narsani yanada yaxlit va ko'rgazmali ko'rsatishda qoilaniladi. Tusli tasviming bajarilishi quyidagicha: sinf taxtasiga narsaning tashqi ko'rinish chiziqlari bilan tasvirlanadi, unga bo'r surtilgan latta bilan yupqa qatlam yurgiziladi; qorong'i bo'lgan joylari o'chiriladi, yorug' joylari bo'r bilan yanada kuchaytiriladi; undan keyin chizilgan narsani xarakterli qismlari bo'rttirib chizib qo'yiladi.

Tusli rasmlarda ayrim hollarda rangli bo'rlardan ham foydalaniladi. O'qituvchiga ko'pincha biron-bir ko'rinishni paydo boiishini, harakatini, dinamikasini tushuntirishga to'g'ri keladi. Ularning shu holatini ko'rsatish va afzal tushunishga multiplikatsiya - rasmlar bera oladi (ro'y berayotgan voqeani ketma-ketligini tasvirlovchi rasmlar). Har bir rasm, o'quvchilarning ko'z oldida paydo boiadi va tavsiflanadi (izoh beriladi). Agarda, o'qituvchining sinf taxtasida bo'r bilan ishlash malakasi bo'shroq bo'lsa, u paytda oldindan qog'ozga 3—4 bosqichda bajarilgan rasmlarni tayyorlab olishi mumkin. Dars vaqtida ularni ketma-ket ko'rsatib tushuntirish olib boriladi.

Mashg'ulotning asosiy maqsadi - o'quvchilarni tasviriy san'atdan pedagogik rasmlarning xususiyatlari va tasvirlanadigan narsalarni boshlang'ich bosqichlarining metodik nozik sirlari bilan tanishtirish.

Pedagogik rasmlar namoyish etishda tasviriy san'atda ishlatiladigan materiallardan rangli bo'rlar, rangli suv bo'yoqlar, ko'mir tayoqchalar, sangina va boshqalardan keng foydalanmog'i zamr.

Pedagogik rasm chizish borasida quyidagi umumiy eslatmalarga e'tibor qilish shart:

1. Pedagogik rasmni hamma vaqtda o'qituvchi tasvirlash bilan birgalikda og'zaki tushuntirib borishi kerak.
2. Sinf taxtasiga va planshetga chizilgan rasm iloji boricha kattaroq va hajmli bo'lishi kerak. Agarda tasvir kichik bo'lsa, oxirida o'tirgan o'quvchilarga yaxshi ko'rinmasligi ham mumkin.
3. Namoyish qilish paytida har bir ishlash uslubiga qisqacha tushuntirish berib borish kerak.
4. O'quvchilarni qog'oz formatining chetiga chizilgan rasmni tushunarli tasvirlash usullarini ko'rsatish yoki o'rgatish maqsadida bo'lishi kerak. Pedagogik rasmlar barcha tasviriy san'at dars turlarida qo'llaniladi. Chizmatasvir mashg'ulotlarida yangi darsni bayon qilishda qo'llansa, kompozitsiya ishlash darslarida ko'pincha o'quvchilarning mustaqil ishlarida qoilaniladi.

Maxsus tayyorlangan planshetlarda rasm chizish orqali professor o'qituvchi o'quvchilarga rangtasvimi qanday ishlash texnikasi to'g'risida tushunchalar bera

turib, uni amaliy jihatdan ko'rsatadi. Akvarel bo'yog'i bilan rasm ishlash borasida ikki xil ranglami aralashtirib uchinchi rangni hosil qilishni ko'rsatadi. Fazodagi rang tuslarini o'zgarishlari to'g'risida, uni akvarel bo'yog'i bilan ishlash texnikasini tushuntirish kerak. Darsda o'quvchilarga «alia-prima», «grizayl», «lessirovka» kabi usullami shu planshetdan foydalanib tushuntiriladi. Maxsus rangli qog'ozlarga guash, bo'r bilan rasm ishlashni turlicha texnikalarda ishlash usullarini tahlil qilib ko'rsatadi.

O'quvchilarning mustaqil ishlari jarayonida o'qituvchi tomonidan ayrimlariga individual yondashish lozim. O'quvchilarning qog'oz formatining bir chetiga tasvirlash bosqichlarini, yuborilgan xatolami tuzatish yo'llarini ko'rsatib, tushunchalar beradi.

San'atshunoslik asoslari mashg'ulotlarida belgili tushunchalarni qonuniyatlarini ko'rsatish maqsadida pedagogik rasmdan foydalaniladi. Masalan, simmetriya, perspektiva va boshqa rasm ishlashda ko'pincha naqshlarning kompozitsiya qonunlarini ko'rsatish uchun pedagogik rasmlardan foydalanishadi.

Pedagogik rasm - o'quvchilarga estetik tarbiya berishda, bilim asoslarini tasvirlash ko'nikmalarini o'stirishda asosiy omildir. Shu bilan birga o'quvchilar olgan bilimlarining hisoboti uchun o'quv dasturlarida ko'rsatilgan dars mavzulari asosida ko'chirma tasvirlar chizilgan albom topshirishlari kerak. Bunday albomlarda quyidagi mavzudagi rasmlar bo'lishi mumkin.

1. Bir necha shakldagi daraxtlar ko'rinishi.
2. Uy va yovvoyi hayvonlarning tasvirlari.
3. Uy-ro'zg'or buyumlari.
4. Sport o'yinining jihozlari.
5. Transport vositalari.
6. Qurilish va qishloq xo'jaligida ishlatiladigan vositalar.
7. Ustalik va duradgorlik vositalar.
8. Inson bosh qismining turli holatdagi tasvirlari.
9. Inson gavdasi turli xil harakatlarining ko'rinishlari.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayev N. San'at tarixi 2-jildlik, 2/1 tom .-T ., 2001.
2. Abdirasilov S.F. Tasviriy san'at metodikasi. -T., «I!m-Ziyo», 2006.
3. Abdirasilov S.F., Tolipov N.X. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi. -T ., «Aloqachi», 2007.
4. Boymetov B.B., Abdirasilov S.F. Chizmatasvir. -T., «G'afur G'ulom», 2004.